

Київський університет імені Бориса Грінченка

ї

ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

Енциклопедичний словник-довідник

рава»)

ю

Київ — 2023

а Т. В.

УДК 14:930.1(038)(07)
Ф56

Рекомендовано до друку Вченою радою
Київського університету імені Бориса Грінченка
(протоколи № 9 від 31.10.2019 р.; № 5 від 09.06.2021 р.; № 2 від 30.03.2023 р.)

Рецензенти:

Кудряченко А. І., директор Державної установи
«Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України»,
доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України;
Лях В. В., завідувач відділу історії зарубіжної філософії
Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, доктор філософських наук, професор;
Чупрій Л. В., професор кафедри філософії і політології
Університету державної фіскальної служби України, доктор політичних наук.

Редакційна колегія

В. О. Огнев'юк (голова), О. С. Александрова, Р. О. Додонов, Ю. В. Омельченко

За загальною редакцією В. О. Огнев'юка

Видання надруковано за підтримки Благодійної організації
«Благодійний фонд сприяння розвитку освіти імені Б. Грінченка»

Філософія історії: енцикл. словник-довідник / за заг. ред. В. О. Огнев'юка; редкол.:
Ф56 В. О. Огнев'юк (голова), О. С. Александрова, Р. О. Додонов, Ю. В. Омельченко ; передм.
В. О. Огнев'юка — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2023. — 416 с.
ISBN 978-617-658-032-4

Енциклопедичний словник-довідник включає в себе 420 статей, у яких відображено пер-
сональні та колективні здобутки дослідників філософії історії.

Для студентів, аспірантів, викладачів ЗВО та всіх, хто цікавиться філософією і філосо-
фією історії як її галуззю.

УДК 14:930.1(038)(07)

На погляди Л. значний вплив мали ідеї Я. Буркардта і В. Вундта. Приділяючи особливу увагу екон. групам і масовим рухам у соц. історії, він висловив думку про те, що історія набуває наук. статусу завдяки досягненню філос. синтезу, який виникає внаслідок порівняльного вивчення колективних психологій у певні періоди часу. Після того як вдається зрозуміти мислення і психол. поведінку людей у відповідний період, це стане ключем до пояснення екон. і соц. життя сусп.-ва, його мистецтва, політики тощо (зокрема, пропонував розглядати твори мистецтва як документи, що є носіями візуальної інформації про історію людства). Такі моделі мислення і поведінки ніколи не зникають, вони живуть у наступному поколінні, з'являються нові, разом вони схильні накопичуватися, що приводить до прогресивної складності та інтенсивності сусп. життя. Свій метод Л. назвав методом універсальної історії. Він вважав, що іст. епохи характеризуються колективними психол. диспозиціями: символічною, типовою, умовною, індивідуалістичною, суб'єктивною, імпресіоністичною. Т. ч., на перший план в історіософії Л. висуваються великі людські спільноти — нації, а не великі особистості, як це було властиво представникам політ. історіографії.

У ранній період Л. займався переважно дослідженнями форм художньої творчості нім. племен, екон. та правового розвитку Німеччини з точки зору еволюції нац. свідомості. Ідеї Л. викликали методол. дискусію серед істориків. У ході обговорення з'явилася ціла серія праць науковця, в яких він прагнув визначити принципи свого напряму в іст. науці і показати його якісну відмінність від «старої», виявивши слабкості останнього. Так, зокрема, у творах «Його світлість Ерпелі. Економіко-соціальна та державно-історична парадигма» (1895), «Старі і нові напрями в історичній науці» (1896) піддано жорсткій критиці погляди Л. фон Ранке; «Про сфери історичного дослідження» (1896), «Про відмінності між старим і новим напрямом в історичній науці» (1896), «Поворот в історичній полеміці» (1897), «Історичний метод пана фон Белова» (1899) історик визначав не тільки рушійні сили і закономірності іст. процесу, а й взаємозв'язок історії з ін. науками — психологією, етнологією, біологією. Свою мету Л. бачив у розробці генетичного підходу до вивчення людського минулого, на основі якого можна виявити закономірності в розвитку іст. процесу. Цей підхід мав витіснити описову історію. Основними завданнями іст. науки Л. вважав визначення провідних ліній і сфер іст. процесу, їх ретельне дослідження і створення загальної історії, вивчення типового, через яке і будуть виявлені закономірності іст. розвитку. Закономірності мають психол. і біол. характер, а психологія визнається основою нової іст. науки. Серед прихильників підходу Л. були історик Брейзіг і мистецтвознавець, засновник іконологічного методу А. Варбург.

Л. також відомий своїми політ. публікаціями «Стара і нова імперська політика» (1909), «Німецькі ідеали» (1910), «Війна і культура» (1914), «Підйом

Німеччини в 1750–1914 рр.» (1914), «Нація і рух за мир» (1914), які містять характеристики найвизначніших державних діячів того часу, експансіоністської політики Нім. імперії і вносять додаткові деталі в його іст. концепцію.

Ю. Омельченко



Латтимор, Овен (англ. Owen Lattimore) (29.07.1900 — 31.05.1989). Амер. сходознавець, спеціаліст з історії Монголії, Китаю, міжнар. відносин у Східній Азії і на Далекому Сході. Освіту отримав у Швейцарії і Великій Британії, Гарвард. ун-ті (1928–1929). До Другої світової війни довго

мешкав у Китаї, займався наук. діяльністю, був ред. журн. «Pacific Affairs» органу міжнар. неурядової організації Інституту тихоокеанських відносин. У 1941–1942 рр. особистий політ. радник президента США Ф. Рузвельта при гомінданівському уряді Чан Кайші в Китаї, працював в Управлінні військ. інформації та ін. відомствах. У 1945 р. був спеціальним радником місії США в Японії. У 1945–1951 рр. очолював вивчення Монголії в Шк. міжнар. відносин Ун-ту Дж. Гопкінса в Балтиморі (США). З 1963 р. проживав в Англії, де очолив каф. китаєзнавства в Ун-ті Лідса.

Осн. пр.: «Націоналізм і революція в Монголії» (1954) і «Номади і комісари. Знову в Монголії» (1962).

У своїх дослідженнях Л. розглядав вузлові проблеми соціально-екон. і політ. історії Монголії XIX — першої половини XX ст., зокрема, витоки революції 1921 р., її характер і рушійні сили, зміст внутр. і зовн. політики Монгольської Народної Республіки, становище в правлячій Монгольській народно-революційній партії, роль ламаїстської церкви і духовенства, політику царської, радян. Росії і СРСР у Монголії, проблеми російсько-радянсько-монгольських відносин тощо. На основі архівних документальних даних і особистих спостережень доводив, що після революції 1921 р. монгольський народ був не об'єктом, а суб'єктом іст. процесу. Л. визначав пріоритетність і домінування внутр. факторів над зовн. як засобу пізнання становища в Монголії у XX ст. і рушійних сил монгольської історії до й переважно після 1921 р., що визначили характер сусп. процесів і перетворень, політику МНРП й уряду МНР, методи і темпи екон., культ., державного будівництва тощо. До визначальних внутр. чинників амер. учений зараховував прогресуючу соціально-екон. і політ. кризу в Монголії на початку XX ст., широке незадоволення населення політикою правлячої феодально-теократичної влади, багаті традиції визв. боротьби монгольського народу.

Революцію 1921 р. Л. вважав націоналіст., визнавав неминучість та іст. зумовленість революційних перетворень як способу розв'язання назрілих

протирич монгольського сусп-ва, однак водночас припускав і можливість їх вирішення не соціаліст. шляхом та відкидав ідею безальтернативності соціаліст. характеру революційних змін у МНР.

Дослідження міжнародно-правового становища МНР зумовило висновки Л. про те, що з 1921 р. і до кінця 1950-х років вона була д-вою-сателітом СРСР, відмінною від колонії, протекторату або сфери впливу. У 1952 р. висловив суперечливу і спірну тезу про те, що Монголія як радян. сателіт функціонувала в цій якості як суверенна за формою і за змістом д-ва.

На початку 1960-х років у книзі «Номади і комісари. Знову в Монголії» відмовився від використання розробленої ним концепції сателітизму і терміна «сателіт» стосовно Монголії, вважаючи їх перешкодою для точного визначення міжнародно-правового статусу країни, що перестали відображати сутність взаємовідносин між МНР і СРСР та потребували змін і модифікації. Натомість статус МНР характеризував як народну республіку і незалежну д-ву з 5 січня 1946 р. (після проведеного в 1945 р. і визначеного гомінданівським урядом Китаю плебісциту з питання про незалежність країни).

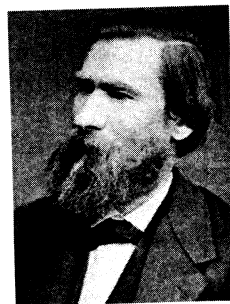
Попри жорстку критику теорії сателітизму в радян. і монгольській історіографії, хід іст. подій засвідчив обґрунтованість багатьох її положень стосовно, зокрема, політ. та екон. залежності МНР від СРСР, активної ролі ідеології панмонголізму в новій і новітній історії Монголії тощо. На думку Л., проблема формування і розвитку монгольського націоналізму і державності багато в чому визначалася впливом Росії і Китаю в XVI–XX ст. Однак найбільшу небезпеку для монгольського менталітету і державності, за Л., являв Китай, оскільки відносини монголів і кит. колоністів завжди були антагоністичними. Л. вважав, що історія Монголії може бути зрозумілою лише у зв'язку з історією Китаю, а в Новий і Новітній часи — історією Китаю і Росії. Після приходу до влади комуністів у Китаї в 1949 р. визначав роль МНР щодо СРСР і КНР як «сполучної ланки» або «мосту» між ними. Л. висловлював доволі спірну тезу про те, що МНР була зразком радян. теорії і практики надання допомоги слаборозвинутим країнам, що тісний союз із Росією був союзом між народами, а не оборудкою між політиками. Водночас ставив під питання можливість справжньої рівноправності для МНР як невеликої і слабкої д-ви, її реального суверенітету, міркував про підпорядковане становище Монголії, неможливість самостійного існування і повністю незалежної зовн. політики МНР, приреченість Монголії на ту чи ту форму політ. залежності від СРСР.

Л. негативно характеризував діяльність ламаїстської церкви, розглядав її конфлікт з д-вою як одне з центр. протирич монгольського сусп-ва. Він дійшов висновку про те, що в основі конфлікту між церквою і революційною Монголією були не ідеол. відмінності, а екон. і політ. позиції ламаїстської церкви — своєрідної д-ви в д-ві, найбільшого феодала, експлуататора і власника, основної перешкоди на шляху духовн. і культ. розвитку нації. За словами Л.,

жодна країна, незалежно від пануючого в ній режиму, не змогла б перейти від середньовіччя у XX ст., продовжуючи нести на собі такий важкий тягар невиробничого населення (лам, буддійських монахів).

Досліджуючи вплив процесів індустріалізації і модернізації на Китай у 1800–1950 рр., Л. визнавав основною причиною екон. відсталості країни у XIX і XX ст. засилля феодал. відносин на селі і слабкість розвитку нац. капіталізму, спричинені конкуренцією з боку імперіалістичних держав і кит. компрадорської буржуазії. Науковець відзначав активну роль народів Центр. Азії в процесах культ. обміну між Індією, Середньою Азією і Китаєм, закликав досліджувати вплив на культуру Китаю культур монгольського, уйгурського, тангутського, тибетського та ін. народів. Для іст. концепцій Л. певною мірою були характерні геогр. детермінізм, акцент на екон. підході, ролі природного середовища.

О. Марущенко



Лацарус, Мориц (нім. Moriz (Moses) Lazarus) (15.09.1824 — 14.04.1903). Нім. і швейц. філософ, письмен., представник нім. емпіричної психології. Л. у Берлін. ун-ті вивчав природничі науки, філологію і філософію. У 1850 р. отримав ступінь д-ра філософії, мав також звання почесного д-ра юрид.

наук Бернського ун-ту та д-ра теології Єврейського об'єднаного коледжу в Цинциннаті (США). У 1860 р. Бернський ун-т запропонував йому каф. психології та посаду ректора. Протягом 1859–1890 рр. Л. разом зі своїм другом і родичем проф. Г. Штайнталем видав 20 томів «Журналу психології народів і мовознавства». У 1866 р. на запрошення прусського уряду обійняв каф. у Берлін. військ. академії, де читав курс «Психологія державного життя» до 1873 р. Згодом Берлін. ун-т запропонував Л. каф. психології, яку він очолював до 1895 р., беручи активну участь у громад. житті євреїв Німеччини.

Осн. пр.: «Про поняття і можливості психології народів» (1851), «Думки про народну психологію» (у співавт., 1865), «Щодо походження моралі» (1867), «Про походження звичаїв» (1867), «Про ідеї в історії» (1872), «До навчання про зміну смислу» (1872), «Освіта та історія» (1881), «Життя душі в описі про явища і закони» (1883–1897), «Етика іудаїзму» (1898–1911).

Л. — один із засновників «психології народів». У праці «Про поняття і можливості психології народів» висунув ідею нової науки для вивчення культ. творчості нації й дослідження *духу народу*. Розвивав уявлення про те, що індивід. душі об'єднуються в т-ва за особливою специфікою народного духу, який є головною силою історії. Народний дух є похідним від психології індивіда. Об'єктивним проявом народного духу є мова, звичаї, громад. установи тощо. Народний дух, що уособлює психич-